

BOLŞEVİK İHTİLALİ SONRASINDA ALMAN ORDUSUNUN UKRAYNA'YI İŞGALİ

Yüksel KAŞTAN* - Necmi UYANIK**

Öz

I. Dünya Savaşı 28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya - Macaristan İmparatorluğu veliahtı Ferdinand'ın eşi ile beraber Saray – Bosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından suikast sonucu öldürülmesi sonrasında 14 Ağustos'ta Avusturya – Macaristan İmparatorluğu'nun Sırbistan'a savaş ilan etmesi sonrasında başlar. Savaş kısa sürede tüm Avrupa'ya yayılır. Savaş Almanya, İtalya ve Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nun oluşturduğu İttifak Devletler ile Fransa, İngiltere, Rusya, Sırbistan'ın içinde olduğu İtilaf Devletleri arasında yayılır. Rus ordusu 4 Haziran 1916 tarihinde Avusturya – Macaristan ordusuna Brossilov'dan taarruz ederek 100 000'den fazla esir alır. Almanya ve Avusturya-Macaristan kuvvetleri Rus kuvvetleri ile savaşmaya başlar. Savaş tüm Rus cephelerinde sürer. 1917 yılında Çarlık Rusya'da Bolşevik İhtilali çıkınca Rus ordusu cephelerden geri çekilmeye başlar. Almanya I. Dünya Savaşı'nda Ukrayna'yı hayat kaynağı olarak görür. Ukrayna da Rusya'dan kurtulmak için Almanya'dan ordusunun Ukrayna topraklarına göndermesini ve kendilerini Rus ordusuna karşı korumalarını ister. Bu nedenle Alman ordusu Ukrayna topraklarına saldırır ve Ukrayna'yı işgal eder.

Bu çalışmanın amacı I. Dünya Savaşı'nda Alman ordusunun Ukrayna'ya saldırısı, Ukrayna'yı işgali, Almanya ile Ukrayna arasında yapılan antlaşma ve antlaşmanın önemini Alman belgelerine göre araştırarak elde edilen bulguları değerlendirmektir. Araştırma nitel araştırma metodu doküman analizi tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Almanca kaynaklar kullanılmıştır.

* Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü Öğretim Üyesi, Antalya/Türkiye.

kastanyuksel@hotmail.com
Orcid No: 0000-0002-8616-8968

** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Konya/Türkiye.

necmiuyanik@hotmail.com
Orcid No: 0000-0003-3692-3168
Makalenin Gönderilme Tarihi: 27.8.2020
Makalenin Kabul Tarihi: 16.10.2020
Makalenin Yayınlanma Tarihi: 25.10.2020
Makalenin Türü: Araştırma

Anahtar Kelimeler

I.Dünya Savaşı, Almanya, Ukrayna, Rusya, Antlaşma

THE GERMAN ARMY INVASION OF UKRAINE AFTER THE BOLSHEVIK REVOLUTION

Abstract

The First World War started following an assassination the Austro-Hungarian Empire Ferdinand, who was the heir of the Austro-Hungarian Empire, and his wife by a Serbian nationalist in Sarajevo-Bosnia on June 28, 1914. Then, the Austro-Hungarian Empire declared war on Serbia on August 14, 1914. The war soon spread through the Europe. The war spreads between the Central Powers formed by Germany, Italy and the Austro-Hungarian Empire and the Allies including France, England, Russia and Serbia. The Russian army attacked the Austro-Hungarian army from Brossilov on June 4, 1916, taking more than 100,000 prisoners. German and Austro-Hungarian forces began to fight against the Russian forces. The war continues on all Russian fronts. When the Bolshevik Revolution broke out in Tsarist Russia in 1917, the Russian army began to withdraw from the fronts. Germany considers Ukraine as the source of life in World War I. In order to get rid of Russia, Ukraine asks Germany to send its army into Ukrainian territory and protect themselves against the Russian army. Therefore, the German army attacks Ukrainian territory and occupy Ukraine. The purpose of this study is to evaluate the findings of the German army's attack on Ukraine in World War I, the occupation of Ukraine, the treaty and agreement between Germany and Ukraine and its importance in the light of the German documents. The research was carried out using qualitative research method document analysis technique. German sources were used in the study.

Keywords

World War I, Germany, Ukraine, Russia, Treaty

GİRİŞ

Bu çalışma İttifak Devletleri ile İtilaf Devletleri arasında 28 Mayıs 1914 tarihinde ilk kıvılcımı atılan I. Dünya Savaşı'nın süreci içerisinde Rusya'da 1917 yılında meydana gelen Bolşevik İhtilali ile Çarlık düzeninin yıkılarak yeni bir Bolşevik Düzenin kurulması sürecinde Almanya ile Rusya arasında savaş devam ederken Ukrayna'nın egemenliğini Rusya'dan kurtarabilmek için Almanya'dan ordusunun Ukrayna'yı işgal etmesi talebi sürecini içermektedir.

Çalışmanın amacı I. Dünya Savaşı'nda Alman ordu raporları incelenerek İttifak Devletleri'nin ana devleti olan Almanya tarafından Ukrayna'nın durumu ve Ukrayna'nın Rusya'dan egemenliğini kazanma amacı içinde Almanya'nın hem savaşta bir tahıl ambarı olan hem de Kafkaslara giden güzergâhta bulunması nedeniyle Ukrayna'yı işgal sürecini ayrıntılıca incelemektir.

1. Dünya Savaşı her ülke tarihçileri tarafından incelenmiş ve literatüre kazandırılmış olmasına rağmen Almanya'nın savaşta Ukrayna'yı besin deposu ve Kafkaslara açılan yol olarak görmesinin daha ayrıntılıca incelenmesi bakımından önem taşımaktadır. I. Dünya Savaşı'nı İtilaf Devletleri kazandığı için daha çok kazanan devletlerin kaynakları ile savaş tarihi oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle savaş İtilaf Devletleri dillerinde yapılan araştırmalarda daha yoğundur. Bu dillerdeki eserlere ilaveten İttifak Devletleri'nin ana kuvveti olan Almanca kaynaklardan konunun incelenmesi adına önemli katkı sağlayarak bu alanda önemli bir boşluğu dolduracaktır.

1. Dünya Savaşı İttifak Devletleri ile İtilaf Devletleri arasında 1914 yılının Ağustos ayında başlamış Kasım ayından itibaren her iki blokta savaşa yeni devletler müdahil olmuştur. Almanya öncelikle Batı cephesinde savaşa başlarken kısa sürede önemli başarılar elde ederek güneye ve daha sonra da doğuya yönelmeyi planlamıştı. Ancak savaşın seyri Almanya'nın planları doğrultusunda devam etmedi.

Alman ordusu I. Dünya Savaşı başlarında özellikle Belçika'yı planladığı sürede ele geçirememiştir. Fransa'da ise beklediğinden daha şiddetli bir savunma ile karşılaşmış ve uzun süre planlarına ulaşamamıştır. Bu nedenlerden dolayı Batı cephesinde savaşlar siper savaşlarına dönüşmüş, mevziler kitlenmiş ve her iki taraf ta beklediği başarıya ulaşamamıştır. İttifak Devletleri yanında savaşa dâhil olan Osmanlı Devleti 1914 yılı Kasım ayından itibaren Doğu Anadolu'da Rus ordusu ile savaşmaya başlamış ve Aralık 1914- Ocak 1915 arasında Sarıkamış'ta ağır kış şartları nedeniyle çok ağır bir yenil almıştır. Böylece Rus ordusu Doğu Anadolu bölgesine doğru ilerlemiştir. İtila Devletleri denizden hazırladığı büyük bir donanma gücü ile Ege'ye gelmiş, Şubat ve Mart 1915 tarihleri arasında muhtelif zamanlarda

Çanakkale Boğaz'ından geçme teşebbüsünde bulunmuştur. Osmanlı Ordusu'nun 18 Mart 1915 tarihindeki başarısı sonrasında Nisan 1915 ile Ocak 1916 tarihleri arasında İtilaf Devletleri karadan saldırıya geçmiş ve kara savaşları sonunda başarılı olamayarak geri çekilmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu başarısı sonrasında Bulgaristan İttifak Devletleri yanında savaşa müdahil olmuştur. I. Dünya Savaşı Çarlık Rusya'da 20. Yüzyılın başından beri devam eden siyasi, sosyal ve ekonomik sorunların daha da yoğunlaşmasına neden olmuştur. Savaşın planlanandan uzun sürmesi, insan ve malzeme kaybının giderek artması ülkede yönetime karşı protestoları artırarak bir isyan çıkmasına sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Çanakkale Zaferi nedeniyle İtilaf Devletleri İstanbul'u ele geçirerek Doğu'da savaşı sona erdirmemiş, Rusya'ya beklenen yardımı yapamamış, Rusya'dan Avrupa'ya yiyecek desteği sağlayamamış ve Alman ordusunu çevreleyememiştir. Bu durum Rusya'da zaten uzun süreden beri ekonomik ve siyasi açıdan zor durumda olan halkı Çar yönetimine karşı çıkacak olan isyana destek oluşturdu. Alman ordusu I. Dünya Savaşı'nda 1917 yılı itibarıyla Batı cephesinde İngiltere, Fransa, Amerika ve diğer İtilaf Devletleri ile Doğu cephesinde ise Rusya ile savaşmıştır. 1917 yılı Şubat ayında çıkan Bolşevik ihtilali sonrasında Çar idaresi devrilmiş ve böylece Çarlık düzeni yıkılmıştır. Ülkede sosyalist işçi, asker ve Bolşeviklerden oluşan geçici bir hükümet kurulmuştur. Rusya'daki Şubat devrimi sonrasında Prens L'vov, Miljukov ve Kerensky yönetimindeki hükümet İttifak devletleriyle savaşmaya devam etmiştir. Rus hükümeti Almanya ile savaşı sona erdirmeye görüşmesine girmenin henüz mümkün olmadığı görüşünde olmuştur. Almanya ise 7 Mayıs 1917 tarihinde bazı şartlar altında Rusya ile bir barışı düşünmeye başlamıştır. Almanya'nın şartları arasında Kurland ve Litvanya'nın serbest bırakılması yer almıştır. Sonbaharda Kurland ve Litvanya'da Alman güdümlü Koruma ve Şemsiye adlı il konseyleri kurulmuştur (Volkwart, 1937: 149; Haffner, 1968: 48).

Alman denizaltıları Amerikan gemilerinin İtilaf Devletleri'ne savaş malzemesi ve yiyecek taşımaya engel olamamış ve rastgele ABD gemilerini hedef alarak batırmaya başlamıştır. 1917 yılında Alman denizaltıları Lutisiana atlı Amerikan transatlantiğini batırınca 2 Nisan 1917 tarihinde ABD İtilaf Devletleri yanında savaşa müdahil olmuştur. Alman ordusu Batı cephesinde Seicheprey'deki Amerikan mevkilerine karşı başarılı bir ilerleme kaydeder. Böylece bu başarı ile Doğuda Alman ordusuna Kırım'a giden yol açılmış olur. Alman Genel Kurmay Başkanı General Ludendorf'un 21 Nisan tarihi bilgide Batı cephesinde Veliht Prens Rupprecht ve Alman Veliht Prens'inin ordu grupları savaşmaktadır. Savaş cephesinde iki taraf da şiddetli piyade savaşlarına yönlendirilir. La Bassée, Lens ve Albert'de daha

şiddetli savaşlar vardır. Avre ile Oise arasında topçu faaliyeti de aktiftir (Strupp, 1918:372; Hahlweg, 1960: 78).

Batı cephesinde İtilaf Devletleri ile Alman ordusu arasında mücadele giderek artar. Bu süreçte Alman Gallwitz ve Duke Albrecht'in Ordu Grupları'nın faaliyetleri şu şekildedir; Meuse ve Moselle arasında, Aşağı Saksonya taburları, Seicheprey yakınlarındaki pozisyonlarında Amerikalılara saldırmışlardır. Alman askerleri Amerikalıları yerlerinden ederek hatlarından iki kilometre kadar geriye itmiştir. Alman kuvvetlerince Amerikalıların zayıf saldırıları püskürtülmüştür. Amerikan kuvvetlerinin daha güçlü saldırıları da başarılarıyla ünlü Alman birliklerince önlenmiştir. Alman fırtına grupları düşman birliklerinin tahrip ettikten sonra gece boyunca tekrar mevzilerine geri dönmüştür. Amerikan kuvvetlerinin çok kanlı kayıpları büyük olmuştur; burada 5 subay da dâhil olmak üzere 183 Amerikalı asker ele geçirilmiş, 25 makinalı tüfek alınmıştır. Morville'in (Pont à Mousson'un doğusunda) kuzey batısında Vorfeld savaşında Fransız askerleri de esir alınmıştır. Süvari subayı Freiherr v. Richthofen tepede çok iyi donatılmış 11.,79. ve 80. Avcı Taburları ve Teğmen Buckler 31. Hava Birliğini yenmiştir (Maechtel, 2009: 292-293; Hahlweg, 1971: 92).

Batı cephesinde savaş bu durumdayken Alman birlikleri Doğu Cephesi'nde Ukrayna'da Perekop ve Kart Kasak'ta Rus düşman direnişini aştıktan sonra Kırım yolunu açmıştır. Makedon cephesinde Dojran Denizi'nin batısında ve Struma ovasında düşmanın aktif etkinliği görülmektedir (Grottian, 1962: 188, 201).

Berlin'e İstanbul'dan 2 Mayıs tarihinde ulaşan bilgiye göre Doğu'da Gümrü'de Bolşevik ordusu 2 Mayıs'ta yenilgiye uğratılmıştır. Batum'daki Alman muhabirinin bildirdiğine göre 10 000 askerden oluşan Bolşevik ordusu Gümrü üzerine saldırıya geçmiş ve bu saldırı Dağıstan'dan gelen iki alay tarafından durdurulmuştur. Daha sonra takviye birliklerin gelmesiyle Bolşevikler yenilmiş ve onlardan 8 000 asker esir alınmıştır. Bu saldırılar sonucunda Bakü'de Bolşevikler teslim olmaya zorlanmıştır (Klein, 1952: 75-78).

3 Mayıs tarihinde Alman Genel Kurmay Başkanı Ludendorff'tan alınan bilgiye göre Doğu cephesinde Ukrayna'da Alman ordusu Yekaterinoslav-Kharkov hattından Donets bölgesine girmiş, Azak Denizi'nde Taganrog alınmıştır (Andres, 2015: 39).

İstanbul'dan 4 Mayıs tarihinden alınan bilgiye göre Alman birlikleri 1 Mayıs'ta Rusların Karadeniz filosunun, hat gemilerinin, destroyerlerin, denizaltıların ve ticaret gemilerinin çoğunun bulunduğu Sevastopol'u işgal etmiştir. "Sultan Yavuz Selim", "Hamidie" ve bazı torpido gemileri mayınlı

bölgeler boyunca zorlu, ama başarılı bir yolculuktan sonra 2 Mayıs'ta Sivas-tapol'a gelmiştir (Pietersen, 2006: 97-100).

Alman ordu raporuna göre Almanlar Vyver deresinde önemli başarılar elde ederek Don bölgesinde Rostov'u ele geçirmiştir. 9 Mayıs tarihli rapora göre Almanlar Ukrayna'da Azak Denizi'nin kuzey kıyısında Don'un ağzına doğru ilerlemiş ve Rostov'u ele geçirmiştir.

9 Mayıs tarihinde Alman Anakarargahı'ndan alınan bir emre göre Alman ordusunun silolarında buğday miktarı azalmaya başlar. 16 Haziran'dan itibaren asker için 160 gram günlük un tayin olarak kalır. Bu nedenle askerin ekmek kullanımında azalma mecburidir. Almanya için Ukrayna savaşta geleceği için bir buğday ambarı olarak görülmektedir. Ukrayna Almanya'nın savaşta bekası durumundadır. Berlin'de 16 Mayıs tarihinde Savaş Gıda ve Sağlık Dairesi bu durumu resmen açıklar; "Ne yazık ki, Ukrayna'dan tahıl sevkinin geliştirilmesinin, hasat yılının son aylarında Almanya'nın ekmeklik un arzının kesin olarak önceden değerlendirilemeyen bu belirsiz gelir üzerine dayandırmak mümkün görünmez. Alman ordusu devam etmek istiyorsa bu şartlarda yılın geri kalan kısmını Alman yerli stokundan temin etmek zorundadır" (Riezler, 1972: 90, 100, 152).

Mevcut kıt stoklar tüketimin sınırlandırılmasını gerekli kılmaktadır. Buna göre, İmparatorluk Silo Amirliği Mütevelli Heyeti 11 Kasım'daki toplantısında 16 Haziran'dan itibaren Yönetim Kurulu'nun onayı ile önemli bir karar verir. Buna göre günlük un miktarı 200 gramdan 160 grama düşürülür. Ağır işçiler için mevcut ödenekler kalır. Serbest çalışan kimsenin tüketmesi beklenen hububat miktarı 1 Nisan tarihinden itibaren zaten azaltılmış olup, herhangi bir değişiklik yapılmayacaktır. Eski tayin miktarının artırılması ancak Ukrayna'dan temin edilecek buğday miktarına bağlıdır. Ama 1918 yılı Almanya'da erken hasat yapılabilirse, bu takdirde silo Amirliği bu yetecek ekmek ununu gönderebilir. Geçen yıl ette stoklama olduğu gibi bu yıl da un harcamasında sınırlama getirilmiştir. Geçen yıl ülkede et stoklarının azalması doğal olarak önce domuzların azalmasına, sonra etlerin ineklerden elde edilmesi ile süt, tereyağ ve peynir azalmasına neden olur. Bununla birlikte, yerini alacak olan ekmeğin haftalık besin maddelerinin dağılımı gibi, daha bol miktarda şekerle bir ikame maddesi verilecektir (Hahlweg, 1960: 17).

İstanbul'dan 16 Mayıs tarihinde alınan bir habere göre Bakü bölgesindeki Bolşevikler Türkistan ve Astrahan'dan Rus botlarıyla Hazar Denizi üzerinden takviye askerler getirmiştir. Bu süreçte Dağıstan ve Gürcistan'dan yardım amacıyla gelen Müslümanlar şiddetli savunmalarına rağmen savunma araçlarındaki kayıpları sonrasında Bakü'yü kaybetmiştir. Bolşevikler saldırıyı şiddetli bir şekilde sürdürmüştür (Steglich, 1964: s.317).

Alman Anakarargahı'na Moskova'dan 25 Mayıs tarihinde Petersburg telgraf ajansından gelen rapora göre, 22 Mayıs tarihinde Dışişleri Halk Komiserliği, Alman büyükelçisi Count Mirbach'a, Brest-Litovsk barış antlaşmasından kaynaklanan bazı noktaları ve müzakere maddeleri olarak bazı soruları çözmek için Moskova'yı Özel Komite'nin delegesi olarak önerilen bir notu teslim etmiştir. Müzakere önerileri: öncelikle; Kafkasya'daki durum, ikincisi; Kırım'daki durum, üçüncüsü; Barış Antlaşması'nın 3. maddesinde yer alan sınır yönetim ve Almanya'nın geçici işgaline ilişkin sorular, dördüncüsü; Estonya ve Litvanya'nın siyasi durumu, beşinci; savaş tutsakları meselesi, altıncısı; Almanya ile Rusya arasındaki ekonomik ilişkiler sorunlarıdır (Fischer, 1964: 499).

İstanbul'dan 26 Mayıs tarihinde alınan bir başka rapora göre Türk ordusu Kafkas cephesinde yer almaktadır. Doğuda ve güneydoğudaki Gümürü'de yer alan Türk birlikleri Ermeni kuvvetleri tarafından saldırıya uğramıştır. Bu saldırılar Türk ordusunun karşılık vermesiyle kanlı bir şekilde püskürtülmüştür (Ritter, 1964: 482).

I. ALMANYA İLE RUSYA ARASINDA MÜZAKERELER

Almanya ile Bolşevik Rusya arasında I. Dünya Savaşı'nı bitirme girişiminde bulunulmuştur. Bolşevik yönetimi bir süre savaşı devam ettirmek istemiş olsa da ülkenin şartları nedeniyle bir an önce savaşı bitirmek istemişlerdir. İttifak Devletleri ile Bolşevikler arasında savaşı sonlandırma müzakereleri Brest- Litovsk'ta olması kararlaştırılmıştır. Brest- Litovsk müzakereleri esasen üç aşamada gerçekleşir. İlk aşaması 22-28 Aralık 1917 tarihindeki ateşkes görüşmeleri ve ateşkesidir. Burada taraflar birbirlerinin gerçekte ne istediklerini tartmışlar, genel bir izlenim, karşılıklı bildirimler, temenniler ve örtülü isteklerle geçmiştir. İkincisi 8-10 Ocak 1918 tarihleri arasındaki tarafların gerçek isteklerini ortaya koydukları dönemdir. Bu dönemde Ludendorff ve Lenin arasında çekişme ve restleşmeler yaşanmıştır. Üçüncü olarak 1-3 Mart 1918 tarihidir ki burada müzakere olmaması, Almanya'nın hazırladığı anlaşma metni imzalanmıştır (Ludendorff, 1919: 408 -409).

İttifak Devletleri'nin başarılı saldırıları sonrasında Rus ordusu 1917 yazında 200 kilometrelik bir alanda zor duruma düşerek Serez üzerinden 100 kilometre geri çekilmiştir. Böylece İttifak kuvvetleri neredeyse tüm Doğu Galıçya ve Bukovina'yı geri almıştır. Bu süreçte Rus ordusu dağılma noktasına gelmiştir. Rusya'da meydana gelen iç çekişmeler ve isyanlar Rusya'nın cephe hattını etkili bir şekilde savunmasını imkânsız hale getirmiştir. Rusya'daki Geçici Hükümet savaşmak için halk desteğini kaybetmiş ve ülkede arz sorunlarının devam etmesi devrimci havayı ateşlemiştir. Bunun sonucunda ülkede Ekim Devrimi gerçekleşmiştir. Bu devrim sonrasında Rus-

ya'da yönetime Lenin ve arkadaşları gelmiştir. Rusya'nın savaşma gücünün olmaması ve İttifak gclerinin ilerlemesi zerine Lenin İttifak Devletleri'ne savaşı bitirmek için ateşkes önerisinde bulunmuştur (Dokumente und Materialien zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung, Reihe 2, 1957: 11).

Bolşevikler iktidara özgürlük, barış ve ekmek vaatleriyle geldiklerinden yakın zamanda bir barış ihtimali ne çıkmıştır. Bolşevik yönetimi ülkede i istikrarın sağlanması ve ülkeye hâkim olabilmek amacıyla barış anlaşması yapmak istemiştir. Bu teklif zerine Alman Başbakanı Georg von Hertling 28 Kasım 1917 tarihinde Almanya'nın barış müzakereleri için hazır olduğunu ilan etmiştir. 3 Aralık 1917 tarihinde Brest-Litovsk'ta başlayan ateşkes müzakere toplantısı 15 Aralık 1917 tarihinde imzalanan ateşkes antlaşması ile sonlanmıştır (Carr, 1954: 239).

Almanya, Doğu'da ateşkes ilan etmesi ile Batı cephesinde önemli başarılar elde edebileceği düşünmüştür. Bu nedenle Rusya'nın sadece İttifak Devletleri'yle değil de genel olarak tüm savaşan devletlerle barış görüşmeleri yapma isteğini Almanya başlangıçta kabul etmek istememiş ancak daha sonra bu barış görüşmesini dikkate almamazlık yapmamak için görüşmelerin başlamasını istemiştir (Carr, 1952: 18).

Rusya'da Bolşeviklerin lkesi içindeki halkların kendilerini yönetme hakkına sahip olmaları sözü ve savaş cephesi olarak Ukrayna'nın sınırında yer alması nedeniyle Ukrayna da Brest-Litovsk görüşmelerine katılmak istemiştir. Bu istek üzerine buraya delege göndermiştir. Berlin'den 3 Ocak 1918 tarihinde alınan bir yazıya göre 1 Ocak'ta, M. F. Lewitsky, N. M. Lobinsky, M. Polosov ve A. A. Sevryuk'tan oluşan Ukrayna Halk Cumhuriyeti Barış Delegasyonu Brest-Litovsk'a gelmiştir. Dört temsilcinin tamamı Ukrayna Zentralrada (Ukrayna parlamentosu) ve Petrograd'da Rus kurucu meclis üyeleridir. Ukrayna delegeleri, Ukrayna Halk Cumhuriyeti hükümetinin barış görüşmelerini yürütme yetkisine sahiptir. Alman ordusunun Ukrayna'da Ruslara karşı başarıları sonrasında Bolşevikler ile Almanlar arasında bir sınır belirleme müzakereleri başlamıştır (Schulthef Europischer Geschichtskalender, 1920: 48).

II. BOLşEVİK RUSYA'NIN BARIş ÖNERİSİ

İttifak Devletleri delegeleri ile Bolşevik delegeleri arasında uzun süren bir tartışmadan sonra, Rusya delegesi Kamenov barış için şu nerileri yapmıştır:

Madde 1: Kendi kaderini tayin hakkı ülkelere açıktır ve işgal edilen kısımlarına değil, dolayısıyla Rus Hükümeti kendi inisiyatifiyle işgal bölgesi dışındaki bahsedilen ulusların parçalarına aynı anda kendi kaderini tayin

hakkını da vermektedir. Rusya, bu toprakları doğrudan veya dolaylı olarak bu veya diğer hükümet biçimlerini kabul etmeye dayatmamayı taahhüt eder. Bu ülkelerin kendi kaderlerini tayin hakkına dayanarak bu topraklarda daimî olarak kurulan herhangi bir gümrük veya askeri sözleşmeler yoluyla bağımsızlıklarını sınırlandırmaz. Öte yandan Almanya ve Avusturya-Macaristan hükümetleri, Almanya'nın veya Avusturya-Macaristan'ın topraklarında, eski Rus imparatorluğunun topraklarında, sözde sınır düzeltmeleri gibi bu alanların pahasına şu anda Almanya ya da Avusturya-Macaristan orduları tarafından işgal edilmekte olan herhangi bir iddianın yokluğunu kategorik olarak doğrularlar. Aynı zamanda, doğrudan ya da dolaylı olarak bu toprakları ya da bu hükümeti kabul etmekle yükümlü olmayı taahhüt ederler. Onların yerleşim bölgelerindeki halkların kendi kaderlerini tayin hakkına dayanarak bu topraklarda yapılan son anayasadan önce sınırlandırılmış olan bağımsızlıkları herhangi bir gümrük veya askeri sözleşme ile sınırlı değildir (Hahlweg, 1960: 110; http://www.stahlgewitter.com/16_04_30.htm, 15.05.2017).

Madde 2: Kendini belirleyen bölgelerin kaderleri sorununun çözümü tam bir siyasi özgürlük ve herhangi bir dış baskının olmaması koşuluyla yapılmalıdır. Bu yüzden oylar, yabancı orduların çekilmesi ve savaşın başlangıcından boşaltılan mültecilerin ve halkın geri gönderilmesinin ardından gerçekleşecektir. Ordunun çekilme tarihi özel bir komisyon tarafından belirlenir.

Madde 3: Barışın imzalanmasından anılan toprakların son devlet anayasasına kadar, geçici bir organın elindeki yerel işlerin, maliyenin vs. yönetimi gibi iç yönetimi devam eder. Bu, savaş öncesi ve sırasında halkların yaşanabilirliğini kanıtlayan siyasi partilerin anlaşılmasıyla oluşturulmuştur.

Madde 4: Söz konusu bölgelerin kent durumu ve devlet kuruluş biçimine ilişkin nihai çözüm genel referandumla olacaktır.

Bu teklif üzerine General Hoffmann söz alarak "Önce bu önerilerin tonunu protesto etmeliyim. Rus delegasyonu, sanki ülkemizde zafer kazanmış gibi davranıyor ve koşulları dikte edebiliyordu. Gerçeklerin karşı olduğuna dikkat çekmek isterim, muzaffer Alman ordusu topraklarında duruyor. Bu durumda, Rus delegasyonunun işgal altındaki topraklara halklarının kendi kaderini tayin hakkını hükümetinin kendi ülkesinde uygulayacağı ve uygulayacağını belirtmek isterim. Hükümetiniz, sadece başka bir düşünceye de dikkat çekmeden baskı yapan iktidar ve iktidar üzerine kuruludur. Farklı düşünen birileri sadece bir devrimci ve burjuva olarak ilan edilecek. Bu görüşü yalnızca iki örnekle doğrulayacağım. 30 Aralık'ı 31 Aralık'a bağlayan gece Belarus halkının kendi kaderini tayin hakkını savunmak

isteyen Minsk'teki ilk Belarus Kongresi, süngüler ve makineli tüfeklerle azınlıklılardan atıldı.

Ukraynalılar kendi kaderini tayin hakkını savunurken Petersburg Hükümeti bir nota verdi ve kendi iradesini silahla zorla uygulamaya çalıştı. Radyo testlerinden görebildiğim kadarıyla iç savaş halen sürüyor. Dolayısıyla halkların kendi kaderlerini tayin hakkının maksimistik hükümet tarafından uygulanması pratikte kendini gösterir. Bu nedenle Alman Üst Komutanlığı, işgal altındaki topraklardaki meselelerin çözümünde müdahaleyi reddetmek zorundadır. Bizim için, işgal altındaki topraklardaki halklar, Rusya'yı ayrılma arzusunu açıkça ve açık bir şekilde ifade ettiler. Nüfusun en önemli kararlarından bazılarını vurgulamak isterim." (Baumgart, 1971: 85) diyerek Bolşevik delegesinin teklifinin bu şartlarda kabul edilemeyeceğini ifade etmeye çalışmıştır. Buna göre Bolşevikler zaten sınırları içindeki halkların isteklerini karşılayamamış ve buralarda isyanlar başlamıştır.

Bütün bu bölgelerde idari organlar, yasal koruma organları, demiryolları, telgraflar ve posta servisi yoktur. Buralardaki kullanılan tüm üretimler Alman malları ve Alman çiftliklerindedir. Yakın gelecekte de ülkeler kendi askeri veya milislerini kurabilecek konumda değillerdir. Bu nedenle Almanya bu ülkelerle beraber hareket edecektir. Bu barış toplantısı uzun süren bir müzakereden sonra bu şartlar altında bir sonuca varılamayarak sona ermiştir. Her iki taraf tarafından barış müzakeresinin sürdürülmesine ilişkin yeni bir toplantı öngörülmemiştir (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Multilaterale Verträge des Deutschen Reiches, 309).

Kısa bir süre sonra Brest-Litovsk'ta 15 Ocak'ta bölgesel ve siyasi soruları çözmek için Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya komisyonları arasında iki toplantısı düzenlenmiştir. Alman Dışişleri Bakanı v. Kühlmann'ın işgal altındaki topraklarda güvenli oy kullanabilmek amacıyla Rusya ile barışın sağlanması gerekmektedir. Genel bir barış anlaşmasından en geç bir yıl sonra bu oylama yapılmalıdır. Kühlmann, Troçki'nin derhal tahliye sorununu durdurması önerisi ise müzakere sonrasına bırakılmasını önermiştir. Yetkili, şu anda işgal altındaki bölgelerin kaderlerini düzenlemek konusundaki sorunun doğu cephesindeki barış ile bağlantılı olduğunu belirtmiştir (Linke, 1998: 53-56).

Kühlmann, önce müzakerede metnin içinde bulunması gereken çok şey olduğunu belirtmiştir. Müttefikler, Rus Hareketi sona erdikten sonra, Dünya Savaşı'nın gidişatı göz önüne alınmadan, Alman-Avusturya-Macar formülünün 1. Maddesinin kapsadığı toprakları terk etmeyi kabul edecektir. Diğer noktalarda anlaşmaya varıldığı takdirde, müttefiklerin bu ikinci aşamada daha fazla uzlaşma sağladığını düşünmez. Bununla birlikte, genel barışın sonuçlanacağını düşünmeyen Avusturya-Macaristan-Macar barış

taslağının 2. Maddesinde belirtilen bölgelerin boşaltılması için bir tarih öngörmenin imkânsız olduğunu ilan etmek zorunda kalır. Askeri güveni barıştan önce erkenden zayıflatmak düşünülemez. Öğleden sonraki oturum, Kühlmann tarafından saat 17'de açılır. Diğer şeylerin yanı sıra, müttefik delegasyonlara koşullar ile uyumlu seçime ya da seçime mutlak derecede siyasi özgürlüğe mümkün olan en yüksek derecede ulaşmak için samimi bir niyet sağladığını söyler. Bu, davanın doğasından da anlaşılacağı üzere askeri bir sorunun büyük bir bölümünü oluşturmaktadır (Gross, 2006: 2).

Kamu düzenini korumak için belli sayıda silahlı ve disiplinli silahlı kuvvet gereklidir. Artık askerî açıdan organize olmuş güçlerin bir kısmı, ülkenin ekonomik operasyonunun devam ettirilmesi için gereklidir. Bu örgütlü güçlerin, etraflarındaki siyasi açıdan etkin olmamasını ve siyasi baskı uygulayamayacaklarına dair bağlayıcı bir söz verilecektir. Rus delegasyonu başkanı, işgal altındaki bölgelerin boşaltılması sorununa dönmüştür. Tahliye konusu henüz tam olarak netlik kazanmamıştır (Bihl, 1970: 18). Kühlmann, askeri hususların oylamaya uygulanabilir dönem içinde bölgenin tamamen boşaltılmasını sağlayacağını garanti edemeyeceğini söyler. Müttefiklerin asgari programı, askeri ihtiyaçlara azami özen gösterilerek hazırlanır. İki tarafın da görüşleri üzerine görüşmeler kapatılır (Doering-Manteuffel, 2003: 205-215).

Rus Dışişleri Bakanı Czernin'in rahatsızlığının bir sonucu olarak Ukrayna delegesi ile gizli bir görüşmeyi 16 Ocak tarihinde öğleden sonra Bakan Özel Dairesinde yapmıştır. Alman delegasyonunun da katıldığı bir buçuk saat süren görüşme, gelecekteki güçler ve Ukrayna arasındaki siyasi ilişki konusundaki sorunlar üzerinde anlaşma ilkesinin oluşturulmasına yol açacaktır. Bu ileriye dönük belirleyici bir adım olmuştur. Bu toplantıların bir devamı bir gün sonra için planlanmıştır. Burada ekonomik sorunlar da tartışılması gerektiği dile getirilmiştir. Sonuçtan sonra kısa süre beklenecek ve bir süre sonra ayrıntılı istişarelere girilecektir (Burgdorff, Wiegrefe, 2004: 121-126).

Petersburg'dan 18 Ocak tarihinde alınan bir habere göre Rusya'da öğleden sonraki saat 16:00'da ana komitenin açıklamalar yaptığı Anayasa Meclisi Tauric (Toros) Palace'da işçiler, askerler ve çiftçilerin temsilcilerin katılımıyla Ana Komitesi Başkanı Sverdlov tarafından kurucu bir meclis açılmıştır (Stone, 2009: 762-764).

Siyasi ve Bölgesel Konular Komisyonu 18 Ocak tarihindeki konuyu görüşmüştür. Rusya'nın kendi kaderini tayin hakkını kazandırdığı bu işgal edilmiş topraklarda gelecekle ilgili nasıl bir oylama yapılmalıdır. Avusturya-Macaristan taslağının II. Maddesinin kapsadığı alanın boyutuyla ilgili sorunların yanı sıra Kafkasya ile Avusturya Hükümeti ve Aalands Adaları

arasındaki ilişki. İkinci oturumun kapanışında Troçki iç siyasi nedenlerle zorlandığını ve Petersburg'a yaklaşık bir hafta süreyle gitmek istediğini açıklamıştır. Başsavcı, siyasi komisyonun görüşmelerini 29 Ocak'a kadar ertelenmesini teklif etmiştir. Troçki ayrıldıktan sonra, Rus delegasyonunun liderliği Joffe'ye geçmiştir. Merkezi Güçler adına bir bildirge kabul edilmiş ve Troçki'nin geri dönüşü üzerine tam bir anlaşmaya varılacağı yönündeki umut dile getirilmiştir (Gloeckner, 1993: 129-131, burada 130).

Petersburg'tan 19 Ocak tarihinde alınan telgraf raporuna göre Rusya'da Kurucu Meclis'ten sonra, yarım saatlik bir tartışma sonrasında, Bolşevikler Merkez Komitesinin deklarasyonuna karşı oy kullanmışlar, bunun sonucunda Bolşevikler geri çekilmiştir. Anayasa Meclisi, salondan çıkan Sovyetler tarafından barış müzakerelerinin nasıl teşvik edildiğini onaylamak istememiştir (Rauch, 1955: 126).

III.UKRAYNA BARIŞ ANTLAŞMASI

Almanya'nın ekonomik durumunun ve özellikle de savaşta iase konusunda zor duruma doğru gitmekte olduğundan Ukrayna kendisi için oldukça önemli bir çıkar kaynağı olarak görülmüştür. Ukrayna ise Almanya'ya müracaat ederek Bolşevik Rusya'dan ayrılmasında kendisine yardımcı olunması ve Ukrayna'nın Alman kuvvetleri tarafından alınması, Alman kuvvetleri yardımıyla bölgeden Rus kuvvetlerinin çıkarılmasını talep etmiştir. İşte bu şartlar altında Merkezi Yetkililer ve Ukrayna Halk Cumhuriyeti heyetleri arasında yapılan müzakereler, bir barış antlaşmasının temelleri üzerinde uzlaşılacak bir anlaşmaya varılmasına yol açmıştır. Savaş halinin sona ereceği ve partilerin barış ve dostluk içinde yaşama kararının o tarihten sonra tekrarlanacağı ilke olarak belirlenmiştir. Bunun için önce birbirlerine karşı çıkan birlikler barış içinde geri çekilecek; tüm taraflar, barış antlaşmasının düzenli ekonomik ve yasal trafiğin derhal başlaması için önlemler almaları gerektiği konusunda hemfikir, diplomatik ve konsolosluk ilişkileri mümkün olan en kısa sürede alınacaktır (Fischer, 1964: 93).

Brest'te 9 Ocak'ta başlayan genel kurul oturumu 10 Ocak'ta saat 11'de Alman Dışişleri Bakanı başkanlığı altında başlar. Başkan Kühlmann oturumu açış konuşması yapar ve ilk sözü Ukrayna Ticaret ve Sanayi Devlet Sekreteri Holuboviç'e verir. Holuboviç Ukrayna Halk Cumhuriyeti Hükümeti Genel Sekreterliği adına, Ukraynalıların mevcut barış görüşmelerinde bağımsızlığını vurgulayan ve Ukrayna barış programını geliştiren bir not sunar. Başkan Kühlmann, Ukrayna temsilcisinin notunun kongre ilkelerine göre burada çok önemli bir tarihi belge olarak dâhil edilmesini önerir ve Ukrayna temsilcilerine burada çok özel bir yer verir. Müttefik Güçlerin

temsilcileri, Ukrayna delegelerinin sunumlarının detayları hakkında yorum yapmazlar.

Rusya temsilcisi Troçki Ukraynalı temsilcilerin talebi ile ilgili daha sonra Ukrayna delegasyonu tarafından yayınlanan Ukrayna Halk Cumhuriyeti Genel Sekreteri'nin notunu kabul ederek, Rus delegasyonunun her bir ülkenin tam olarak ayrılmasına kadar özerklik hakkının temel olarak tanınmasıyla ilgili tam bir anlaşmaya varmayacağını açıklar. Ukrayna heyetinin barış müzakerelerine katılımı sağlanır.

Bu ifadenin anlamını, Ukrayna delegasyonunun Rusya delegasyonunun bir alt bölümü olup olmadığı veya bağımsız bir devletin diplomatik bir temsilcisi olarak mı katılması gerektiği sorusunda özetlenen uzun bir tartışma izlemiştir. Troçki bu soruya, Ukrayna delegasyonu burada bağımsız bir temsilci olarak görüldüğü için, bu temsilci delegasyonu tarafından tanındığından ve herhangi bir taraf tarafından başka bir teklifte bulunulmadığından beri, bunu yapan bağımsız olduğunu düşündüğü cevabını verir.

Troçki konuşmasına şöyle devam eder: "Şimdilik, kararlar tam bir uyum içerisinde, İtilafın yetkilerinin barış müzakerelerine katılıp katılmadığını bildirmediğinden müzakereye devam etmek istediğimizi teyit ediyoruz. Dörtlü İttifak delegasyonlarının beyanını kabul ediyoruz. 25 Aralık tarihli Deklarasyonunda formüle edilmiş evrensel barışın temellerinin artık kullanılmadığını bilmek, çünkü İtilaf Devletleri on günlük süre zarfında barış görüşmelerine katılmamış ve bizler tarafından tarafımızca belirtilenlere uyuyoruz. Demokratik barış ilkeleri."

Troçki, Hertling'in konuşmasının, iyi yasalara ve sadık vicdanlara ve Almanya'nın güç durumuna işaret ettiği kısmına değinir. Rus delegasyonu, ülkelerinin yönetici sınıfların politikaları tarafından yakın zamana kadar zayıflatıldığına itiraz etme olasılığı ve niyetine sahip değildi; ancak bir ülkenin dünyadaki konumu sadece teknik bir cihazın anlık durumuyla değil, aynı zamanda içinde bulunan olasılıklarla da belirlenir. Ancak Rus Hükümeti, programın başında "barış" kelimesini yazdı ve Rus halkının müttefiklerin halklarına getirdiği yüksek sempati, halkların anlayışı üzerine en hızlı barışı sağlama arzusunda güçlendiriyor olacak. Rus heyeti, teknik nedenlerden ötürü barış müzakerelerinin sona erdirilmemesi gerekçesiyle İttifak Devletleri'ni yetkilerinden mahrum bırakmak için, Rus delegasyonunun Brest-Litovsk'ta kalma talebini kabul etmiştir. Rus delegeleri barış mücadelesinde kullanılmayan hiçbir imkânı bırakmamak için Brest-Litovsk'ta kalmıştır.

20 Ocak tarihinde bir yandan Merkezi Güçler delegasyonları ile diğer taraftan Ukrayna Halk Cumhuriyeti arasında yapılan müzakereleri sonuçlandırılacak bir barış anlaşması temelinde bir anlaşma sonucuna varılır.

Savaşın durumu ilan edilmeli ve tarafların barış ve dostluk içinde birlikte yaşamaya devam etmesinin kararlılığı gösterilmelidir. Cepheye birbirlerine bakan birlikler barış içinde geri çekilmelidir. Bütün taraflar, Barış Anlaşmasının düzenli ekonomik ve yasal taşımacılığın derhal başlatılmasını sağlayacağına ve diplomatik ve konsolosluk ilişkilerinin de yaklaşması gerektiğine katılırlar. Barış antlaşmasının temel özelliklerini tamamlarken müzakereler delegelerin sorumlu yerel makamlarla temasa geçmesini zorunlu kılan bir noktaya ulaşırlar. Bazı yetkili temsilcilerden, müzakerelerin ilerleyişini bizzat kendilerine bildirmeleri, kararlaştırılanları ve onaylamaları istenir. Bütün heyetler, müzakerelerin askıya alınmasının mümkün olduğu kadar kısa olması gerektiği konusunda hemfikirdir. Bu nedenle derhal Brest-Litovsk'a geri dönmeyi kabul ettiler ve kendilerine verilen izin altında barış antlaşmasını imzalayıp karara bağlamaya karar verdiler. Dünyayı sarsan bu savaşta ilk kez, barış devletinin kurulmasının temellerini bulmak mümkün olmuştur (Bihl, 1991: 61-62).

Petersburg'tan 20 Ocak tarihinde telgraf ajansından alınan rapora göre 20 Ocak'ta İşçiler, Köylüler ve Askerler Sovyetlerin İcra Komitesi olağanüstü toplantı için bir araya gelmiş ve sabah 01:30 saatiyle Kurucu Meclisin dağılması karara bağlanmıştır. Resmi kararname Petersburg'daki Kurucu Meclisin feshedildiğini ilan etmiştir. İşçi sınıfları, eski burjuva parlamentarizminin yaşadığını tecrübe yoluyla ikna etmek zorundaydılar. Sosyalizmin gerçekleştirilmesi meselesiyle uyumluluk yoktur. Genelci değil, yalnızca mülk sahibi sınıfların direnişini yenip sosyalist toplumun temelini atabilen az sınıf kurumları (Sovyetler gibi) vardır. Kurucu Meclis Çoğunluğunun Partisi, doğru sosyal devrimciler ve minimalistler, Sovyet iktidarıyla açıkça savaşmaktadır. Kuruluşlarını kendi organlarında çağırarak ve nesnel olarak konuşarak sömürücülerin ülke ve fabrikaların işçilerin eline geçmesine karşı direnişlerini destekleyerek gerçekleştireceklerdir. Açıktır ki, Kurucu Meclis'in geri kalan kısmı, temelde yalnızca burjuva karşı-devrimci mücadelesini Sovyetlerin gücünü devirmek için kapsayan bir rol oynayabilir. Bu nedenle Merkez Yürütme Komitesi Anayasa Meclisini feshetme kararı almıştır (Von Werner, 1971: 28).

Dışişleri Komiseri Troçki 28 Ocak'ta tekrar Brest-Litovsk'a gitmiştir. İmparator Majesteleri Şansölye Dr. Şehzade v. Hertling'e şu telgrafı gönderir: "Zor zamanlarında Almanya'yı gözle görülür şekilde elinde tutan Tanrı'ya en derin şükran duygusu ile Ukrayna barışının haberi geldi. Sayın Ekselanslarını, politikanızın olağanüstü başarısı üzerine kutluyorum ve daha önce imzalanmış olan anlaşmanın müttefiklerle yeni imparatorluk arasındaki verimli ilişkilerin temelini oluşturacağını umuyorum. Düşman dünyasıyla yıllarca süren en zorlu savaşlardan sonra, benzersiz oramızın zaferi saye-

sinde çevreleyen halka patladı ve barış sözleri gerçeğe dönüştü. İlk kez, devasa yüzüğün sonu daha samimi görünüyor. Ancak Alman halkı, mutluluk duyacaktır; iyi vicdanı olan içsel benlik ve geleceğine olan inancının kendisine sadık müttefikleriyle birlikte verdiği karşı konulamaz güç ile kendi de olan diğer görevleri yerine getirir. Bu savaş yine de var olabilir.”

Ukrayna Barış Anlaşmasına Ukrayna ile Almanya arasında ek bir sözleşme eklenmiştir. Ukrayna ve 4 ülke arasındaki barış antlaşmasına 11 Şubat tarihinde gönderilen bir Alman-Ukrayna ek anlaşması, konsolosluk ilişkilerinin kurulması, devlet ve özel hakların restorasyonu, sivil kayıpların değiştirilmesi, mahpus ticareti, afların iadesi, ticaret gemilerinin ve nakliye yüklerinin ele alınmasına yönelik hükümler getirmiştir (Der Friede von Brest-Litovsk, 1971: 656-659).

10 Şubat'ta Brest-Litovsk'daki komisyonun son toplantısında, Rus delegesi savaşın sona erdirilmesi konusunda açıklamalarda bulunmuştur; “Heyet, uzun müzakerelerin ardından karar verme döneminin şimdi gerçekleştiğini düşünmüştür. Halklar, Brest-Litovsk barış görüşmelerinin sonucunu sabırsızlıkla belediler. Dünyanın emperyalizmine karşı başarısız olduktan sonra, Rusya'nın artık savaşta herhangi bir paya sahip olmadığını, askerlerinin kanını bir tarafın diğerine karşı çıkarmaya istekli olmadığını beyan eder. Bu nedenle Rusya orduyu ve insanları savaştan çıkarır. Rusya savaşı bırakır, tüm halkları ve hükümetleri bilgilendirir. Şu anda Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti ordularına karşı çıkan tüm orduların tümüyle silahsızlandırılmasına ilişkin emir vardır. Ancak hükümeti Avusturya-Macaristan-Macar koşullarını yaptırma son vermez. Rusya savaşı terk etmektedir, ancak barış antlaşmasının imzalanmasını bırakmak zorunda kalır.” (Theodar, Strupp, 1922: 40).

Kühlmann, mevcut durumu analiz edince Rus Hükümeti ile savaş halinde olduklarını belirtmiştir. Planlı müdahale, Ateşkes Antlaşması ile durdurulmuştur. Ancak anlaşmanın iptal edilmesiyle kendiliğinden savaş yeniden canlanabilecektir. İki taraftan birinin kendi ordularını terhis etmesi, aslında hiçbir şeyi değiştirmeyecektir. Barış devletinin varlığının bir özelliği, devletlerarasında alışılmış olduğu gibi uluslararası ilişkilerin varlığı, hukuki ilişkilerin ve ticaret ilişkilerinin varlığıdır. Rus delegasyonunun başkanından, Rus Hükümeti'nin, savaşın bitişinin beyanına ilaveten, Rus İmparatorluğu'nun sınırlarının bulunduğu bölgede yayınlanmaya niyetli olup olmadığını açıklamasını istiyor. Bunun nedeni, diplomatik, konsolosluk, ticaret komitelerinin ve ticari ilişkilerin yanı sıra Halk Komiserleri Hükümetinin hukuki ve ticari ilişkileri savaş halinin sona ermesinden kaynaklanacak ölçüde aynı ölçüde devam ettirmeye istekli olup olmayacağına karar vermesidir. Kühlmann'ın ertesi gün için Rusya delegasyonunun en son bildiri-

leri üzerine müttefiklerin görüşlerini bildirdiği bir toplantı düzenlenmesi yönünde yaptığı görüşme üzerine Troçki, heyetinin kendisine verilen tüm yetkileri artık tükettiğini söylemiştir. Troçki Petersburg'a dönmesi gerektiğini düşünmektedir. Müttefik delegelerce yapılacak olan tüm iletişimler Rusya Federe Cumhuriyeti Hükümeti tarafından görüşülüp cevaplandırılacaktır. Almanya böylece Ukrayna'dan yaklaşık bir milyon ton tahıl teslim etmeyi taahhüt eder (Von Jürgen, 1991: 45-48).

Berlin'den 16 Şubat tarihinde alman resmi bir yazıya göre Troçki'nin 10 Şubat'taki beyanında Rusya'nın savaşın sona ermesini ve silahsızlandırılmasını istediğini ancak aynı zamanda barış antlaşmasının imzalanmasını da reddettiğini açıklamıştır. 4 müttefik ülkenin Rusya'nın kararıyla ilgili olarak bilgilendirileceği ve müzakereleri durdurduğu önerilen bir oturumda yer almayı reddettiğini belirtilmiştir. Tek taraflı Rus açıklamaları elbette savaş durumunu kaldırmamıştır. Barış antlaşması imzalamayı reddetme, barış yapılmasını imkânsız hale getirmiştir. Anlaşmanın başlangıcında açıkça belirttiği üzere, 15 Aralık 1917'deki ateşkes anlaşmasının sonuçlandırıldığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla barıştan vazgeçildiğinde, Bolşevik Rusya da ateşkesin sürdüğünü reddetmiştir. Bu feragat fesihle eşdeğer sayılmıştır (Hildegard, 2003:506-508). Bu nedenle, İmparatorluk Hükümeti, ateşkesin ateşkesin sona erdiğini belirtmektedir. Fesih ihbarnamesi 10 Şubat'ta kabul edilecektir. Bu nedenle, Alman Hükümeti, sözleşmede öngörülen yedi günlük sürenin dolmasının ardından herhangi bir yönde serbest dolaşım hakkını saklı tutacaktır (Volkwart, 1937: 96).

Brest-Litovsk'daki Ukraynalı heyet, Alman İmparatorluğu Hükümeti'ni ve Alman halkına bir bildiri göndermiştir; "Alman halkına! Alman halkına! O yılın 9 Şubat'ında, komşu halklarımızla hiçbir yararı olmayan kardeş savaşına son vermek, barış ve dostluk içinde yaşama niyetimizle derin ve ateşli arzuyla barışçıl bir antlaşmaya varabilmek için dört müttefik devletle ve tüm gücümüzle bir barış antlaşması imzaladık. Ancak 9 Şubat'taki halkımızın emekçi kitlelerinin çok özlemiş olduğu neşeli haber ülkemizde bize barış getirmedi. Bir ay önce Petrograd'taki neredeyse tümü sosyalist Ruslardan oluşan kurucu meclis üyeleri artık Ukrayna sosyalistlerine karşı kut-sal savaş başlattığını söylüyorlar. Kuzey komşularımızın bu barbar istilası, bir kez daha kendi tarihimizde olduğu gibi, ikiyüzlü bahane altında devletimizin bağımsızlığını imha etme hedefini belirledi. Genç devrimimizin meyvelerini tehlikede görüyoruz ve ancak özgürlüğümüzün kazanılmasından korkmalıyız. Her gün Rus çeteleriyle kanlı çatışmalar yaşanıyor. Volhynia'da ve diğer noktalarda, işgalci evleri kuzeyden yüzleşmek için yeni güçler topluyoruz. Varlığımız için bu zorlu mücadelede yardım arıyoruz. Derinden çok eminiz ki, barış ve düzeni seven Alman halkı sefaletimizi

öğrendiğinde kayıtsız kalmayacak. Kuzey düşmanımızın yanında yer alan Alman ordusu, bize yardım etme ve kuzey sınırlarımızı düşmanın daha fazla nüfuz etmesinden korumaya müdahale ederek yetkiye sahiptir (Bihl, 1970: 41).

Alman Anakarargahı'ndan alınan bir talimatta 18 Şubat tarihinde öğleden sonra saat 12:00 itibariyle Rusya ile ateşkesin sona ereceği belirtilmiştir. Ukrayna'nın ayrılmasıyla oluşan Büyük Rus cephesi Baltık'tan Pripiet'e uzanmaktadır. Burada sadece Alman birlikleri yer almaktadır (Michael, 2007: 45). Petersburg'tan 17 Şubat tarihinde alınan telgrafta Kiev ile mücadelenin çok acılı olduğu, Kiev'in nihayet devrimci güçler tarafından ele geçirildiği yer alır. Teçhizat Komiseri, hububat ve gıda maddeleri karşılığında sabit fiyatlarla ülkeye endüstriyel ürünler tedarik etmek için mal alışverişi için bir bölüm oluşturulduğunu belirtir (Willmott, 2004: 250).

Berlin'de 20 Şubat tarihinde Meclis toplantısında Kühlmann şunları söylemiştir: Alman ordularının geri çekilmesiyle ilgili dün Petersburg'daki Halk Komiserliği, ateşkes anlaşmasının uygulanmasına giriş niteliğindeki bir girişten sonra Alman İmparatorluğu hükümetine yapılan radyo konuşmasını dile getirdi. Halk Komiserleri Konseyi, yaratılan durum göz önüne alındığında, Brest-Litovsk'daki 4'lü müttefik delegeleri tarafından (Yüksek Dinleyin, Dinleyin, Harekete Geçin.) belirtilen koşullar altında barışı imzalamayı kabul ettiğini beyan etmekle yükümlüdür. Halk Komiserleri Konseyi, Alman Hükümeti tarafından ortaya konan kesin şartlara verilen cevabın derhal verileceğini bildirdi.

Daha sonra Petersburg Hükümeti'ne radyo yayınının burada alındığını bildirdik, içeriklerinden yazılı olarak teyit istedik, hatlarımıza götürdüler ve Halk Komiserleri hükümetinin yazılı onaylamayı hemen hatlara göndereceğini bildirdi. Şimdiye kadar Troçki ve Bakanlar Kurulu ile yapılan görüşmelerde elde edilen tecrübeye göre, izlenimin geniş halkın bir şekilde ortaya çıkmasını istemiyorum. Her şey sanki ceplerimizde Rusya ile barışmış gibi açıktı sanki. Olaylar şimdi nispeten hızlı olacak. Halk Komiserleri Hükümeti ile barışın sağlanması umutları devam ediyor. Ukrayna ile barış anlaşması yapma ihtimali şu anda uyguladığımız askeri baskı ve Petersburg'dan beklenen bazı umutların başarısızlığı yüzünden oldukça iyi bir hale geldi. Umarım şu anda hedefimize ulaştığımızı ifade edebiliriz. Ancak mürekkep belgelerin altına yerleşinceye kadar Rusya ile gerçek bir sonuca varmanın büyük bir sevincinden vazgeçmeyeceğiz." (Österreichisches Staatsarchiv: 99; http://www.stahlgewitter.com/16_04_30.htm, 15.05.2017; Peter,1988: 418-451; http://www.stahlgewitter.com/16_04_30.htm, 15.05.2017).

26 Şubat tarihinde Alman Anakarargahı'ndan alınan bir habere göre Moonsund'u geçtikten dört gün sonra dün sabah Reval üzerindeki birlikler,

bisikletliler, süvari askeri ve makineli silahşorlar, Korgeneral Freiherrn v. Seckendorff Başkanlığında savaştıktan sonra kale alınmıştır. Livonia'da, girişimlerle birçok şehir ele geçirilmiş, Ruslar tarafından tutuklanmış birçok vatandaşı serbest bırakılmıştır. Pleskau'nun (Pskov) güneyinde Alman kuvvetleri güçlü direnişle karşılaşmışlar, kuvvetli çarpışmalar sonrasında düşman yenilmiş ve şehir alınmıştır (Majorov, 1954: 18).

Ruslar kuvvetlerini Ukrayna'daki Kolenkovichi'ye taşıdıklarında Pripet boyunca kuvvetlerini kaybetmişler, Rus kuvvetleri atılmış, şehir ve istasyona saldırılar düzenlenmiştir. Birkaç gün içinde, Linsingen ordu grubunun birlikleri yaya, trenle ve kamyonla büyük zorluk, zahmet ve yokluk içinde 300 kilometreden fazla mesafe kat etmiştir. Ukraynalı birlikler ile birlikte, ülkenin büyük kesimlerinde yağma çeteleri temizlenmiştir. Ukrayna Hükümeti, düşmanın temizlendiği alanlarda barış ve düzeni yeniden sağlamıştır. Doğu cephesinde tutuklularla ilgili yeni veriler ortaya çıkmıştır. Buna göre üç bölük çalışanı, 180 subay ve 3 676 asker ele geçirilmiştir. Tutukluların sayıları, Reval ve Pleskau'dan elde edilen ganimetler oldukça fazla olmuştur (Telegramm Kühlmanns an den Verbindungsoffizier des Auswärtigen Amtes im Großen Hauptquartier, 1917:32).

26 Şubat 1918 tarihindeki Alman meclis oturumunda Federal Dışişleri Bakanlığı Dışişleri Sekreteri Freiherr von Bussche-Heddenhausen, Almanya'nın ultimatome metnini Rusya'ya bildirmiştir (Grottian, 1962: 217-233; http://www.stahlgewitter.com/16_04_30.htm, 15.05. 2017).

1. Alman İmparatorluğu ve Rusya savaşın sona ermesini ilan etti. Her iki ülke barış ve dostluk içinde birlikte yaşama kararlıdır.

2. Brest-Litovsk'daki Rus temsilcilerine bildirilen ve Rusya imparatorluğuna ait olan hatların batısındaki topraklar artık Rusya'nın toprak egemenliğine tabi olmayacak. Hat, Kurlands'ın doğu sınırına kadar Dünaburg ilçesinde bulunmaktadır. Rus imparatorluğuna ait olan bu bölgelerin artık hiçbir şekilde Rusya'ya karşı herhangi bir yükümlülüğü olmayacak. Rusya, bölgeler arasındaki iç ilişkilerde herhangi bir müdahaleyi reddetti. Almanya ve Avusturya-Macaristan, alanların nüfuslarına göre gelecekteki kaderini belirleme niyetindedir. 3. Madde 'de aksi belirtilmediği sürece, Almanya, yukarıda belirtilen çizginin doğusundaki toprakları boşaltmak için genel barışın sona ermesiyle ve Rus terhisinin tamamen gerçekleştirildiğinde hazırır.

3. Livonya ve Estonya derhal Rus birlikleri ve Kızıl Muhafızlar tarafından tahliye edilir. Kara teçhizatları güvenlik ve devlet düzeni garantilene kadar Alman polis memurları tarafından işgal edilir. Politik nedenlerle tutuklanan tüm arazi sahipleri derhal serbest bırakılacak.

4. Rusya, derhal Ukrayna Halk Cumhuriyeti ile barış yapar. Ukrayna ve Finlandiya, Rus birliklerinin ve Kızıl Muhafızların gecikmeksizin tahliye edilir.

5. Rusya, Doğu Anadolu vilayetlerinin Türkiye'ye uygun bir şekilde dönüşmesini sağlamak için elinden gelen her şeyi yapacak ve kapitülasyonların kaldırılmasını kabul edecektir.

6. a) Mevcut ordunun yeni kurulan ordusu da dâhil olmak üzere Rus ordusunun tamamen silahsızlanması gecikmeden yapılmalıdır.

b) Karadeniz, Baltık Denizi ve Arktik Denizi'ndeki Rus savaş gemileri Rus limanlarına transfer edilecek ve orada genel barışa bırakılacak veya hemen tutuklanacak. İtilaf Devletleri savaş alanlarında Rus savaş gemileri gibi davranılmalıdır.

c) Ateşkes Antlaşması'nda öngörüldüğü üzere, Karadeniz ve Baltık Denizi'ndeki tüccar gemileri yeniden başlatılacak. Mayın temizleme derhal başlamak zorundadır. Kuzey Kutup Okyanusu'ndaki sınırlı alan, genel barış tamamlanuncaya kadar kalacaktır.

7. 1904 tarihli Alman-Rus ticaret anlaşması, Asya ülkeleri Ticaret Anlaşması'nın Madde 11, fıkra 3, paragraf 3'te öngörülen özel avantajlar hariçinde, Madde VII, fıkra 2 A'da da olduğu gibi Ukrayna ile yürürlüğe girer.

Ayrıca, nihai rapordaki ilk bölümün tamamı yeniden oluşturulmuştur. Buna ek olarak: Geçici hükmün sona erdirilmesi durumunda dahi en azından 1925 sonuna kadar en çok tercih edilen ulus muamelesinin güvence altına alınması için, yeni bir ticaret sözleşmesinin derhal müzakere edilmesi ve sonuçlandırılması için ihracat özgürlüklerinin ve ihracat cevherinin ihraç edilmesinin güvence altına alınacaktır. Son olarak, Ukrayna ile barışın V. Maddesinin III. Fıkrası IV A, paragraf 1 ve V noktasına uygun hükümler yer alır.

8. Yasama konuları, Alman-Rus Hükümet Komisyonunun ilk okuma kararlarına dayanarak, kararlar henüz kabul edilmediği sürece, özellikle de sivil zararın Alman önerileri temelinde değiştirilmesi, savaş esirleri için Rus önerisine dayalı masrafların karşılanması gibi konularda düzenlenir. Rusya, Alman savaş esirlerini, siviller ve geride bırakanlar için Alman komisyonlarına izin vereceğiz ve destek verecek.

9. Rusya resmi veya resmen desteklenen herhangi bir ajitasyon gerçekleştirmeyi taahhüt eder veya Müttefik hükümetlere ve onların devlet ve askeri kurumlarına karşı da Merkezi Güçler tarafından işgal edilen topraklarda yapılan propaganda.

10. Yukarıdaki koşullar 48 saat içinde kabul edilecek. Rus ortaklar üç hafta içinde barışın imzalanması için Brest-Litovsk'a derhal gitmeli ve iki hafta içinde onaylanmalıdır.

Bu gelişmeler sonrasında Rusya ile 3 Mart 1918 tarihinde Brest-Litovsk Barış Antlaşması imzalanmıştır. 9 Mart'ta Ukrayna'da Balla'da Kovel-Odessa demiryolu hattındaki birlikler tarafından bölgesinde yer alan güçlü çeteler imha edilmiştir. Düşman çeteleri Bachmach (Kiev'in kuzeydoğusunda) ve Rasdjelnaga'nın (Shmerinka-Odessa demiryolunda) yanına doğru dağılmıştır. 13 Mart'ta Alman ve Avusturya-Macaristan birlikleri Odesa'ya hâkim olmuştur. 15 Mart'ta Ukrayna'da Gomel ve Kiev'den Bachmatsch'a giden demiryolları hattını tehdit eden düşman çeteleri imha edilmiş ve Bachmach kontrol altına alınmıştır. 2 Mayıs'ta Sivastopol da kontrol altına alınır.

Böylece Bolşevik Rusya I. Dünya Savaşı'ndan çekilmiştir. Brest-Liovsk Barış Antlaşması ile Baltık devletleri Rusya'dan ayrılmış, Almanya ile Ukrayna arasında dostluk gelişmiştir. Rusya ülkesindeki Sanayi tesislerinin yarısından fazlasını ve nüfusunun da yaklaşık üçte birini kaybetmiştir. Brest-Litovsk, artık, Merkezi Güçlerin, İttifak'ın ablukasının bir atılımı olan Rusya üzerinden Asya'dan yiyecek ve hammadde satın alma yolunu açmıştır. Brest Litovsk barışı Doğu Avrupa'da I. Dünya Savaşı'nı sona erdirmiştir.

SONUÇ

Ukrayna I. Dünya Savaşı başlangıcında Çarlık Rusya içerisinde yer almıştır. Çarlık Rusya içerisinde 1900'lerin başından itibaren Çar'ın yönetimine ve ülke içerisindeki ekonomik ve sosyal dengesizliğe karşı büyük bir rahatsızlık yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri içerisinde yer alan Rusya savaşta beklediğini bulamayınca özellikle İttifak Devletleri'nin başarıları sonrasında zor durumda kalmış ve ülke iç karışıklıkları yaşamaya başlamıştır. Rusya'da Bolşevik ihtilali ile Çar yönetimine son verilince bir süre daha savaş sürdürülmeye çalışılmış ama imkânlar savaşı devam ettirmeye elvermediği için barış çareleri aranmıştır.

Rusya'nın İttifak Devletleri ile barış görüşmeleri süreci başlayınca Ukrayna'da Rusya içerisinde kalmak istemediği için Almanya ile görüşmelere başlamış ve bu görüşmeler neticesinde Brest-Litovsk Barış Antlaşması'nda Ukrayna ile de bir barış anlaşmasının yapılmasını sağlamıştır. Almanya'nın da savaşta iase problemi yaşadığı için Ukrayna kendileri için bir çıkış noktası olarak görülmüştü.

Bu çalışmada Almanya ile Bolşevikler arasındaki barış müzakereleri Alman belgelerine göre incelenmiş ve bu belgelere göre bu müzakereler Brest-Litovks'ta uzun süre devam etmiştir. Almanya ve Ukrayna'nın karşılıklı çıkarları doğrultusunda barış antlaşması gerçekleştirilmiştir. Ukrayna'nın Alman ordusundan talebi üzerine Alman ordusu Ukrayna'yı işgal etmiştir. Brest-Litovks Barış Antlaşması sonrasında Alman Ordusu Odesa

ve Sivastopol'u işgal ederek Ukrayna içerisinde ilerlemiş, buradan Gürcistan'a oradan da Bakü'ye kadar gitmiştir. Türk ordusu da Kafkas İslam Ordusu ile ileri hareketi başlatmış, Erzurum, Kars, Batum, Gürcü derken Bakü'ye kadar ilerlemiş hem Doğu Anadolu'da Ermenilerin zulmüne maruz kalan Müslümanları hem de Azerbaycan'daki Türk ve Müslümanlara yardım edilmiştir. Bu nedenle Brest- Litovks Barış Antlaşması Osmanlı Devleti için de büyük önem taşımıştır.

KAYNAKÇA

- Andres, Thomas (2015). *Deutsche Aussenpolitik 1987-2015 im Zeichen von Reparationen*. Herstellung und Verlag Bod-Books on Demend. Norderstedt.
- Baumgart, Winfried (1971). *Von Brest-Litovsk zur deutschen Novemberrevolution, aus den Tagebüchern, Briefen und Aufzeichnungen von Alfons Paquet, Wilhelm Groener und Albert Hopman, Maerz bis November 1918*. Göttingen.
- Bihl, Wolfdieter (1970). *Österreich-Ungarn und die Friedensschlüsse von Brest-Litovsk*. Wien/Köln/ Graz.
- Bihl, Wolfdieter (1991). *Deutsche Quellen zur Geschichte des Ersten Weltkriegs*. Darmstadt.
- Burgdorff, Stephan ve Wiegrefe, Klaus (2004). *Der Erste Weltkrieg*. Die Urkatastrophe des 20. Jahrhunderts. München.
- Carr, Edward Hallett (1952). *The Bolschevik Revolution 1917-1923*. Vol. II/III. London.
- Carr, Edward Hallett (1954). *Die historischen Grundlagen der sovjetischen Aussenpolitik*. In: Forschungen zur osteuropäischen Geschichte 1.
- Der Friede Von Brest-Litovsk (1971). *Quellen zur Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien*. Bd. 8. Düsseldorf.
- Doering-Manteuffel, Anselm (2003). Ostmitteleuropa, Brest-Litovsk und die europäische Ordnung nach dem Ersten Weltkrieg. Zur Bedeutung der Historiographie der sechziger Jahre für die Gegenwart. In: Wolfgang Elz, Sönke Neitzel (Hrsg.): *Internationale Beziehungen im 19. und 20. Jahrhundert, Festschrift für Winfried Baumgart zum 65. Geburtstag*, Paderborn u.a.
- Dokumente Und Materialien Zur Geschichte Der Deutschen Arbeiterbewegung (1957), Reihe 2, Bd. 2, (November 1917 – Dezember 1918). Hsg. vom Institut für Marxismus-Leninismus beim Zentralkomitee der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands, Berlin.
- Fischer, Fritz (1964). *Griff nach der Weltmacht*. Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914/1918. 3. Auflage, Düsseldorf.
- Gloekner, Eduard (1993). Vor 75 Jahren. In: *Europäische Sicherheit*, 42.
- Gross, Gerhard (2006). *Die vergessene Front, Der Osten 1914/15*. Ereignis, Wirkung, Nachwirkung, Paderborn u.a.
- Grottian, Walter (1962). *Lenins Anleitung zum Handeln Theorie und Praxis sowjetischer Aussenpolitik*. West Deutscher Verlag.
- Haffner, Sebastian (1968). *Der Teufelspakt. 50 Jahre deutsch-russische Beziehungen*. Rowohlt, Reinbek.
- Hahlweg, Werner (1960). *Der Diktatfrieden von Brest-Litovsk 1918 und die bolschewistische Weltrevolution*. Aschendorff, Münster.
- Hahlweg, Werner (1971). *Der Friede von Brest-Litows*, Ein unveröffentlichter Band aus dem Werk des Untersuchungsausschusses der Deutschen Verfassunggebenden Nationalversammlung und des Deutschen Reichstages, Droste. Düsseldorf.

- Hildegard, Kochanek (2003). *Friede von Brest Litovsk*. In: Hirschfeld Gerhard, Krumeich Gerd, Renz Irina (Hg.) in Verbindung mit Pöhlmann Markus, Enzyklopädie Erster Weltkrieg, Paderborn/ München/ Wien/ Zürich.
- Klein, Fritz, (1952). *Die diplomatischen Beziehungen Deutschland zur Sowjetunion 1917-1932*. Rütten-Loening, Berlin.
- Linke, Horst Günther (1998). *Friedensvertrag von Brest-Litovsk*. Auszug, Quellen zu den deutsch-sowjetischen Beziehungen, Darmstadt.
- Ludendorff, Erich (1919). *Meine Kriegserinnerungen 1914-1918*. Berlin.
- Maechtel, Florian, (2009). *Das Patentrecht im Krieg Geistiges Eigentum und Wettbewerbsrecht* 25. Mohr Siebeck. Tübingen.
- Majorov, S.M. (1954). *Der Kampf der Sowjetregierung Ende 1917 für einen allgemein demokratischen Frieden*. Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, Beiheft 1.
- Michael, Howard (2007). *Kurze Geschichte des Ersten Weltkriegs*. München 2. Aufl. Österreichisches Staatsarchiv. Abteilung Haus-, Hof-und Staatsarchiv Wien. Politisches Archiv rot 1082, Krieg Brester Kanzlei; Politisches Archiv rot 523 Geheim XLVII 11— 12 g Krieg, zitiert nach Bihl, Brest- Litovsk.
- Peter, Broucek (1988). *Ein General im Zwielficht. Die Erinnerungen Edmund Glaises v. Horstenau*. Bd 1-3. Wien Köln Graz 1980-1988.
- Pietersen, Pit (2006). *Kriegsverbrechen der alliierten Siegermächte*. Bibliografische Information Der Deutschen Bibliothek, Herstellns und Verlag: Books on Demand GmbH. Nordersdtedt.
- Politisches Archiv Des Auswaertigen Amtes. *Multilaterale Vertraege des Deutschen Reiches*, 309, Original, Politisches Archiv des Auswaertigen Amtes, Berlin.
- Riezler, Kurt (1972). *Tagebücher, Aufsätze, Dokumente, Vandenhoeck- Ruprecht, Eingeleitet und herausgegeben von Karl Dietrich Erdmann*. Göttingen.
- Ritter, Gerhard (1964). *Staatskunst und Kriegshandwerk. Bd. 3: Die Tragödie der Staatskunst, Bethmann Hollweg als Kriegskanzler (1914-1917)*. München.
- Schulthef Europaeischer Geschichtskalender (1920). *Neue Folge*, 33. Jahrgang, (1917). Teil 1 und 2. München.
- Steglich, Wolfgang, (1964). *Die Friedenspolitik der Mittelmaechte 1917/18*. Bd. 1. Wiesbaden.
- Stone, Norman (2009). Ostfront. In: Gerhard Hirschfeld, Gerd Krumeich, Irina Renz (Hrsg.): *Enzyklopaedie Erster Weltkrieg*. Paderborn.
- Strupp, Karl (1918). *Die Friedensvertraege, Bd. 1: Der Ostfrieden*, Guttentagsche Sammlung Deutscher Reichsgesetze Nr. 134. Berlin.
- Telegramm Kühlmanns An Den Verbindungs-offizier Des Auswaertigen Amtes Im Grossen Hauptquartier, Auszug, In: Linke (Hrsg.) (1917): *Quellen deutsch-sowjetische Beziehungen*.
- Theoder, Niemeyer ve Strupp, Karl (1922). *Jahrbuch des Völkerrechts, 8. Band: Die Friedensschlüsse 1918-1921*. Verlag von Duncker und Humblot. München und Leipzig.
- Volkwart, John (1937). *Brest- Litovsk Verhandlungen und Friedensvertraege im Osten 1917 bis 1918*. Verlag, W. Kohlhammer. Stuttgart.

- Von Rauch, Georg (1955). *Geschichte des bolschewistischen Russland*. 3. Aufl, Wiesbaden.
- Von Werner, Hahlweg Droste (1971). *Der Friede von Brest- Litowsk. Ein unveröffentlichter Band aus dem Werk des Untersuchungsausschusses der Deutschen Verfassungsgebenden Nationalversammlung und des Deutschen Reichstages*, 1. Januar 1971.
- Von Jurgen, Förster (1991). *Deutschland und das bolschewistische Russland von Brest- Litowsk bis 1941*, Abhandlungen des Göttinger Arbeitskreises. Duncker-Humblot; Auflage: 1.
- Willmott, H. P. (2004). *Der Erste Weltkrieg*. Hildesheim.
- http://www.stahlgewitter.com/16_04_30.htm, (15.05.2017).